

УДК 37.013.2:929]:[378.001.8](045)
DOI 10.31499/2618-0715.1(10).2023.282282

**ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІКА
ЯК ПРОБЛЕМА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ В
УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Коляда Наталія, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; головний науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та біографістики, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського
ORCID 0000-0001-7743-7831
E-mail: Koliada_n@ukr.net

*У статті розкрито феномен педагогічної біографіки як проблеми наукових досліджень та освітньої практики в умовах закладу вищої освіти.
Автором на основі аналізу загальних підходів щодо дослідження міждисциплінарних проблем педагогічної біографіки охарактеризовано діяльність Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.
Ключові слова: педагогічна біографіка, педагогічна біографістика, персоналія, Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства, дослідницькі проекти, міждисциплінарні біографічні дослідження.*

**PEDAGOGICAL BIOGRAPHY
AS A PROBLEM OF SCIENTIFIC RESEARCH AND EDUCATIONAL
PRACTICE IN THE CONDITIONS OF AN INSTITUTION OF HIGHER
EDUCATION**

Koliada Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; Researcher Department of Pedagogical Source Studies and Biography National Academy of Educational Sciences of Ukraine V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
ORCID 0000-0001-7743-7831
E-mail: Koliada_n@ukr.net

*The article reveals the phenomenon of pedagogical biography as a problem of scientific research and educational practice in the conditions of a higher education institution.
In the conditions of the accumulation of biographical information, the development of theoretical and methodological foundations of scientific research, it is relevant to study the issues of pedagogical biography as a field of scientific creativity, publishing and information work, biographical studies of the activities of teachers, educators, and public figures at a certain historical and pedagogical stage.
Among the main tasks of Ukrainian pedagogical biography as a component of national memory is the disclosure of the life-creating path of personalities for the sake of a holistic presentation of the process of development of humanistic pedagogy in Ukraine.
The relevance of the issue of pedagogical biography is enhanced by its multidimensionality as a pedagogical, historical, social phenomenon that requires a thorough study in order to represent it representatively in the modern interdisciplinary historical and cultural discourse - educational, socio-pedagogical, historical-pedagogical, etc.
The author, based on the analysis of general approaches to the study of interdisciplinary problems of pedagogical biography, characterized the activities of the Scientific Research Center of Pedagogical*

Local Studies under the dual subordination of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Ministry of Education and Culture of Ukraine at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. The results of the Center's many years of activity confirm the opinion that at the current stage of society's development, the cooperation of higher education institutions with scientific institutions is gaining relevance and vital necessity. In particular, an important direction of such cooperation is the integration of education and science in the conditions of a higher school for the purpose of holistic presentation of the process of development of science, education and pedagogy in Ukraine. Therefore, the prospects for further scientific research are to strengthen interdisciplinary research on topical issues of the development of Ukrainian pedagogical biography as an important component of national memory.

Keywords: *pedagogical biography, pedagogical biography, personality, Scientific Research Center of Pedagogical Regional Studies, research projects, interdisciplinary biographical studies.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Значення історико-культурного підходу до підготовки майбутніх фахівців – громадян України – підсилюється потребами сучасної практики в умовах сучасних соціальних змін, зокрема, пошуку нових підходів, засобів співіснування, шляхів збереження своєї ідентичності, національного обличчя, традицій в усіх сферах суспільного життя.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022) та інших документах як пріоритетні визначаються завдання формування національної ідентичності у студентської молоді, усвідомлення нею свого національно-патріотичного обов'язку на основі загальнолюдських і національних духовних цінностей, виховання любові до своєї Батьківщини, утвердження якостей громадянина-патріота України як ідеологічного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу [15].

На важливості та життєвій необхідності посилення національного, історико-культурного компонента як обов'язкової складової вищої освіти акцентує увагу Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти: «У закладах вищої освіти історія і культура України мають вивчатися на порівняно вищому рівні і в глобальному вимірі, аналізуючи закономірності, наслідки та значення історико-культурних явищ та процесів в Україні, вписуючи їх у європейський і світовий контекст» [39].

Важливий ресурс у процесі формування та збереження національної пам'яті має біографістика в цілому та біографіка, педагогічна біографіка як предмет наукових досліджень і освітньої практики в умовах закладу вищої освіти.

В умовах стрімкого накопичення біографічної інформації, розвитку теоретичних та методичних засад наукових досліджень актуальним є вивчення питань педагогічної біографіки як сфери наукової творчості, видавничо-інформаційної роботи, біографічних досліджень діяльності педагогів, освітян, громадських діячів на певному історико-педагогічному етапі.

З-поміж основних завдань української педагогічної біографіки як складника національної пам'яті – розкриття життєтворчого шляху персоналій задля цілісного представлення процесу розвитку гуманістичної педагогіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна тенденція розвитку педагогіки – актуалізація міждисциплінарних досліджень (істориків, педагогів та ін.), що виявляється у зверненні науковців до різних аспектів біографіки, педагогічної біографіки, біографістики тощо.

Питання біографічного методу у дослідженнях, педагогічної біографіки та біографістики піднімаються у працях українських науковців – О. В. Сухомлинської, Л. Д. Березівської, Н. М. Гупана, Н. П. Дічек, О. П. Міхна, О. Б. Петренко, І. І. Розман та ін. [3; 43; 48].

У контексті вивчення проблем біографістики заслуговують на увагу дослідження Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (збірник «Українська біографістика» [50]; колективна монографія

«Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм» (В.І. Попик, Г.А. Александрова, Л.І. Буряк, О.В. Бугаєва, Ю.В. Вернік, Н.І. Любовець, Н.П. Марченко, О.В. Плющик, І.І. Стамбол, В.В. Томозов, 2021) [49]; монографія «Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства» (В.І. Попик, 2021 р.) [36]; Вісімнадцяті Біографічні читання «Сучасні моделі біографічних реконструкцій», присвячені пам'яті засновника та першого директора Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка (1951–2003) [47]).

Актуальність проблематики педагогічної біографіки підсилюється її багатомірністю в сучасному міждисциплінарному дискурсі – історико-культурному, історико-педагогічному, освітньо-культурному, тощо.

Мета статті – на основі аналізу загальних підходів щодо дослідження міждисциплінарних проблем педагогічної біографіки охарактеризувати діяльність Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Педагогічна біографіка, наукова біографія, біографічні дослідження, біографіка – один із напрямів діяльності Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Національній академії педагогічних наук України та Міністерству освіти і науки України, створеного в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини у 2006 році [25]. Координує діяльність Центру відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України.

Мета і завдання діяльності Центру педагогічного краєзнавства – розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із проблем педагогічного краєзнавства, координація дослідницької діяльності вчених у галузі педагогічного краєзнавства, створення можливостей для апробації та впровадження у навчальний процес результатів досліджень, залучення обдарованої молоді до активної науково-дослідної роботи [25].

Основні тематичні напрями діяльності Центру: проблеми педагогічного краєзнавства: структура, функції, принципи та джерела; теоретико-методологічні засади педагогічно-краєзнавчої діяльності; зміст, форми і методи навчання студентів засобами педагогічного краєзнавства; педагогічне краєзнавство як ефективний засіб професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах ЗВО; педагогічне краєзнавство як соціокультурний феномен: історія і сучасність [14; 25].

Науково-дослідна робота співробітників Центру презентована у численних виданнях – монографіях, підручниках, посібниках, бібліографічних покажчиках, публікаціях в українських і зарубіжних фахових наукових виданнях, зокрема, з проблем педагогічної біографіки та біографістики: «Педагогічне краєзнавство» (2008), «Хрестоматія педагогічного краєзнавства» (2012) [53], «Антологія педагогічного краєзнавства Черкаського краю» (2008) [2], «Проблеми соціального виховання в педагогічній теорії і практиці України (20-ті – середина 30-тих років XX століття)» (2017) [38]; колективна монографія «Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні» [30]; та ін.

За роки діяльності за результатами наукових досліджень захищено дисертації, з яких значна частина присвячена актуальним питанням педагогічної біографіки та біографістики: педагогічна й науково-просвітницька діяльність Громаду в контексті суспільного руху Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX століття); розвиток української педагогічної думки другої половини XVII-XVIII століття крізь призму вітчизняних досліджень; та ін.

Частина досліджень – біографічні розвідки творчості педагогів та освітян, з-поміж яких: Олександр Русов (1847–1915), Володимир Науменко (1852–1919), Пантелеймон Куліш (1819–1897), Олексій Андрієвський (1845–1902), Павло Житецький

(1837–1911), Іван Лучицький (1845–1918), Н Григоріїв (1883–1953), Василь Каразін (1773–1842), Вільгельм Гумбольдт (1767–1835), Вільгельм Лай (1862–1926) та ін.

За результатами дисертаційних досліджень, історико-педагогічних розвідок опубліковано цілу низку наукових видань з проблем педагогічної біографіки:

– Н. М. Коляда «Христина Алчевська. На освітянській ниві» (колективне видання «Українки в історії», 2004) [48];

– О. О. Кравченко «Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву» (монографія, 2009) [16];

– І. В. Албул «Науково-просвітницька діяльність В. П. Науменка (1852–1919)» (монографія, 2010) [25];

– Т. Д. Кочубей «Українська педагогічна думка другої половини ХVІІХVІІІ століття крізь призму вітчизняних досліджень» (монографія, 2012) [15];

– І. Г. Резніченко «Педагогічно-просвітницька діяльність Олександра Русова (1847–1915 рр.)» (монографія, 2015) [39];

– Ю. В. Підвальна «Просвітницька діяльність та педагогічні погляди Олексія Олександровича Андрієвського (1845–1902)» (монографія, 2015) [33];

– В. П. Ісаченко «Педагогічна та просвітницька діяльність Павла Гнатовича Житецького (1837–1911)» (монографія, 2015) [8];

– О. О. Матрос «Педагогічна та просвітницька діяльність Івана Васильовича Лучицького (1845–1918)» (монографія, 2016) [20];

– «Дитинство: радість пізнання (за ідеями В. О. Сухомлинського)» (колективна монографія, 2017) [6];

– Л. А. Моргай «Григоріїв Никифор Якович (1883–1953 рр.): нариси з педагогічної та науково-просвітницької діяльності» (монографія, 2020 р.) [22];

– О. М. Мельникова «Просвітницька та управлінська діяльність В. Н. Каразіна (1773–1842 рр.)» (монографія, 2017) [21];

– А. Ю. Кришко «Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767–1835) на мовну освіту в Україні ХІХ – початку ХХ століття» (монографія, 2015 р.) [18];

– Веремюк Л. Л. «Психолого-педагогічні основи «школи дії» В. А. Лая» [4];

– О. В. Штик «П. Петерсен про розвиток виховних ідей в сучасній Німеччині» [56];

– та ін.

Сьогодні діяльність Центру має практико орієнтований підхід, результати наукових біографічних досліджень мають продовження через впровадження у практику діяльності ЗВО за такими напрямками:

– пошуково-краєзнавча робота викладачів і студентів;

– проведення наукових заходів (конференцій, семінарів);

– підготовка наукових видань («Жінки в історії соціальної роботи» (2018, 2020, 2022) та ін.);

– проектна діяльність (інноваційний проект – Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія» («Наслідуймо видатних українців!», ХІ зміна, 2019 р.; «Пантелеймон Куліш – життя, віддане просвітництву», ХІ зміна, 2020 р.);

– науково-дослідні проекти: «Жінки в історії соціальної роботи» (2018–2022), «Освіта, шкільництво і педагогічна думка Черкащини» (2022) та ін.

Важливий науково-дослідницький напрям – пошуково-краєзнавча робота викладачів і студентів: розробка науково-дослідних тем, студентська наукова робота, підготовка та захист дисертаційних робіт, наукових праць: «Школа і долі» (В. М. Полехіна, Л. М. Нестругіна, 2010 р.) [34], «Репресовані освітяни Черкащини» (В. М. Полехіна, 2008 р.) [40], «Святиться учителя ім'я» (Л. М. Нестругіна, В. М. Полехіна, 2020 р.) [44] та ін.

З 2014 року впроваджується інноваційний проект – Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія», мета якого – формування у студентів високої патріотичної свідомості, почуття вірності до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту

національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Учасниками табору є студентська та учнівська молодь міста Умань.

Зокрема, XI зміна Національно-патріотичного табору для студентської молоді «ДІЯ» (квітень 2019 р.) проходила під гаслом «Наслідуймо видатних українців!» (мета – висвітлення педагогічної діяльності видатних освітян України другої половини XIX – початку XX століття), XI зміна – «Пантелеймон Куліш – життя, віддане просвітництву» [29].

З 2018 року проваджується міждисциплінарний освітній та науково-дослідницький проєкт Центру педагогічного краєзнавства та Гендерного центру – «Жінки в історії соціальної роботи». За результатами досліджень видано колективні монографії «Жінки в історії соціальної роботи» (2018), «Жінки в історії професійної соціальної роботи: від XIX століття і до сьогодення» (2020, 2022) [7]. До науково-пошукової роботи долучаються науково-педагогічні працівники, здобувачі вищої освіти факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини, а також закладів вищої освіти, наукових установ України і зарубіжних країн.

У 2022 році з метою актуалізації регіональної наукової проблематики, вивчення маловідомих сторінок педагогічного краєзнавства науковці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини започатковують новий дослідницький проєкт – «Освіта, шкільництво і педагогічна думка Черкащини». Підготовка видання здійснювалася відповідно до плану наукової діяльності Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України та наукових тем кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи («Актуальні проблеми соціально-педагогічної теорії та практики (реєстраційний номер 0111U007547)»; «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання (реєстраційний номер 0111U009198)» [10]).

З-поміж тематичних напрямів реалізації наукового проєкту: формування педагогічних процесів і освітньо-виховних систем; джерелознавство як складова педагогічних досліджень; розвиток національної педагогіки; культурно-антропологічна історія освіти; українська народна педагогіка в її історичному контексті; історія розвитку освіти в Україні в різні історичні періоди; дитинство як об'єкт історико-педагогічного знання; персоналія в історико-педагогічному дискурсі та ін. [25].

З кожним роком розширюються напрями співпраці з НАПН України: відділенням загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України (координація спільної діяльності, проведення наукових заходів, підготовка наукових видань тощо); відділом історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України (проведення наукових заходів, підготовка наукових видань тощо); Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського (участь у науково-методологічних заходах з історії освіти, що проводяться в бібліотеці: педагогічних читаннях, науково-методологічних та науково-практичних семінарах тощо) та ін.

З-поміж інших – щорічні науково-методологічні заходи з історії освіти, що проводяться в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського. Актуальні проблеми біографістики стали ключовими під час VII Всеукраїнського науково-методологічного семінару з історії освіти «Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі» (20 травня 2022 року) [1].

У співпраці з науковцями відділу історії педагогіки Інституту педагогіки, відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України співробітники Центру взяли участь у низці наукових проєктів, підготовці наукових видань:

- «Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.)» (хрестоматія, 2003) [19];
- «Українська педагогіка в персоналіях» (Навчальний посібник, 2005) [52];

- «Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття)» (посібник, 2010) [23];
- «Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.)» (монографія, 2013).

Окрема сторінка в діяльності Центру – критико-бібліографічна робота, результатом якої стала підготовка серії бібліографічних видань. Зокрема, хронологічно-тематичного покажчика «Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995–2014)» (2014) [51]. Автор проекту і науковий редактор – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор О. В. Сухомлинська. У виданні представлена тематика дисертаційних досліджень з історії педагогіки на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата педагогічних наук, заочно виконаних у 1995–2014 роках зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, а також інших спеціальностей з педагогічних наук. В основу різномірної систематизації тем дисертацій покладений поділ на докторські та кандидатські, основними принципами обрано хронологічний та проблемно-тематичний. Зокрема, у розділі 4 «Персоналія як тема історико-педагогічних досліджень» подано тематику 354 дисертацій, присвячених постатям українських і зарубіжних педагогів різних часів.

Вагомим джерелом досліджень проблем педагогічного краєзнавства, педагогічної біографістики є інноваційні ресурси провідних наукових установ, бібліотек, архівних установ. З-поміж інших заслуговує на увагу діяльність Відділу педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського [5] (сектор сухомлиністики [44], онлайн-проект «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо!», 2022 р. [29] та ін. [3]).

Розвиток науки, досліджень у різних наукових галузях, співпраця вчених неможливі без засобів наукової комунікації, до яких відносять: наукову періодику, наукові монографії, матеріали конференцій, наукові педагогічні конференції, наукові бесіди, листування між ученими, семінари, педагогічні виставки, електронні журнали, сайти педагогічних установ, індивідуальні веб-сторінки вчених-педагогів, Інтернет-конференції тощо. Упродовж 2004 – 2020 рр. результати наукових досліджень з історії педагогіки, педагогічного краєзнавства висвітлювалися на сторінках фахового видання «Історико-педагогічний альманах», заснованого УДПУ імені Павла Тичини та Інститутом педагогіки НАПН України. Головний редактор – дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор О. В. Сухомлинська [9].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Перспективи подальших наукових досліджень співробітників Центру полягають у підсиленні міждисциплінарних досліджень проблем педагогічного краєзнавства з метою розширення спектру діяльності науковців, наукових шкіл Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у співпраці з науковими установами Національної академії педагогічних наук України та закладами Міністерства освіти і науки України; забезпеченні інтегрованості наукової діяльності закладу вищої освіти у світовий освітньо-науковий простір.

Результати багаторічної діяльності Центру підтверджують думку про те, що на сучасному етапі розвитку суспільства набуває актуальності та життєвої необхідності співпраця ЗВО з науковими установами. Зокрема, важливий напрям такої співпраці – інтеграція освіти і науки в умовах вищої школи з метою цілісного представлення процесу розвитку науки, освіти і педагогіки в Україні. Тому, перспективи подальших наукових досліджень полягають у підсиленні міждисциплінарних досліджень актуальних питань розвитку української педагогічної біографіки як важливого складника національної пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. VII Всеукраїнський науково-методологічний семінар з історії освіти «Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі» (20 травня 2022 р.). Режим доступу: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/Program_20_05_2022.pdf (дата запиту: 16.01.2023).
2. Антологія педагогічного краєзнавства Черкаського краю: Навчальний посібник / І. Албул, Л. Бадья, В. Бойченко, Н. Коляда та ін. Умань, 2008. 344 с.
3. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. Київ, 2015. № 12. С. 283–295. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2015_12_16 (дата запиту: 26.01.2023)
4. Веремюк Л. Л. Психолого-педагогічні основи «школи дії» В. А. Лая. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2011. № 1. С. 117–123.
5. Відділ педагогічного джерелознавства та біографістики Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. URL: <https://cutt.ly/5KIJiLh> (дата запиту: 26.01.2023).
6. Дитинство: радість пізнання (за ідеями В. О. Сухомлинського) : кол. монографія / авт. кол.: Т. Д. Кочубей, Н. В. Безлюдна, Л. В. Ткачук. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. С. 4–92.
7. Жінки в історії професійної соціальної роботи: від XIX століття до сьогодення: колективна монографія / Т. В. Семигіна, Н. М. Коляда, О. О. Кравченко, Т. Д. Кочубей та ін. Умань : Видавець «Сочінський М.М.», 2020. 316 с.
8. Ісаченко В. П. Педагогічна та просвітницька діяльність Павла Гнатовича Житецького (1837–1911) : монографія. Умань : ФОП Жовтий, 2015. 252 с.
9. Історико-педагогічний альманах. URL: <http://ipa.udpu.edu.ua>. (дата запиту: 16.01.2023).
10. Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Наукові теми кафедри. URL: <https://cutt.ly/XKUArOI> (дата запиту: 16.01.2023).
11. Коляда Н. М., Кравченко О. О. Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства: 15 років діяльності. *Інноватика у вихованні*. 2022. Вип. 15. С. 35–47.
12. Коляда Н. М. Краєзнавство. *Енциклопедія освіти*. 2-е вид. К., 2020. С. 494.
13. Коляда Н. М., Кравченко О. О. Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства: 15 років діяльності. *Інноватика у вихованні*. 2022. Вип. 15. С. 35–47. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/435> <https://doi.org/10.35619/iiu.v1i15.435> (дата запиту: 26.01.2023).
14. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022). URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-djsxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view> (дата запиту: 16.01.2023).
15. Кочубей Т. Д. *Українська педагогічна думка другої половини XVIII-XIX століття крізь призму вітчизняних досліджень*: монографія. Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. 410 с.
16. Кравченко О. Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву: монографія. Умань, 2009. 342 с.
17. Кришко А. Ю. Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767– 1835) на мовну освіту в Україні XIX – початку XX століття : монографія / А. Ю. Кришко., Н.М. Бріт. Умань : ФПО Жовтий О. О., 2015. 179 с.
18. Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання: XIX–XX ст.: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя, 2010. 286 с.
19. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / упоряд.: Л. Д. Березівська та ін. К. : Наук. Світ, 2003. 418 с.
20. Матрос О. О. Педагогічна та просвітницька діяльність Івана Васильовича Лучицького (1845–1918) : монографія. Умань : Видавничо-поліграфічний центр ВІЗАВІ, 2016. 200 с.

21. Мельникова О. М., Просвітницька та управлінська діяльність В. Н. Каразіна (1773–1842 рр.) : монографія. Умань : ВІЗАВІ, 2017. 224 с.
22. Моргай Л. А. Григоріїв Никифор Якович (1883–1953 рр.): нариси з педагогічної та науково-просвітницької діяльності: монографія. Умань : «Сочинський М.М.», 2020. 228 с.
23. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття) : посібник / за ред. О. В. Сухомлинської, В. С. Курила ; авт. кол. : О. В. Сухомлинська, В. С. Курило, Н. П. Дічек, Л. Д. Березівська, Н. С. Побірченко, Н.Б. Антонець, Л. С. Бондар, Т. В. Філімонова, М. Я. Антонець, Т. І. Куліш, О.М. Шевчук. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 444 с.
24. Науково-дослідний центр педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/наука/науково-дослідний-центр-педагогічно/> (дата запити: 26.01.2023).
25. Науково-просвітницька діяльність В. П. Науменка (1852–1919) [Текст] : монографія. Умань : ПП Жовтий, 2010. 193 с.
26. Національна спілка краєзнавців України (НСКУ). URL: <http://nsku.org.ua> (дата запити: 16.01.2023).
27. Національно-патріотичний табір для студентської молоді «Дія». Факультет соціально-психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. URL: <https://cutt.ly/5KUTV9Q> (дата запити: 26.01.2023).
28. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка вчителя: теоретичні і організаційно-практичні аспекти / за ред. проф. Л. П. Вовк. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. 254 с.
29. Онлайн-проект «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо!» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. URL: <https://dnppb.gov.ua/ua/?news=31232> (дата запити: 16.01.2023).
30. Педагогічне краєзнавство крізь призму історико-культурних явищ та процесів в Україні : кол. моногр. / І. Албул, І. Карпич, О. Кірдан [та ін.] ; [наук. ред. Н. М. Коляда] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2022. 332 с.
31. Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.): колективна монографія / І. В. Албул, О. О. Гоменюк, Н. М. Коляда та ін. Умань : ФОП Жовтий, 2015. 212 с.
32. Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія / авт. кол.: І. В. Албул, О.О. Гоменюк, О. Д. Балдинюк, та ін. Умань : ФОП Жовтий, 2015. 417 с.
33. Підвальна Ю. В. Просвітницька діяльність та педагогічні погляди Олексія Олександровича Андрієвського (1845–1902) : монографія / Ю. В. Підвальна. Умань : ФОП Жовтий, 2015. 205 с.
34. Полехіна В. М., Нестругіна Л. М. Школа і долі : монографія / заг. ред. Н. С. Побірченко. К. : КВІЦ, 2010. 248 с.
35. Попик В. І. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень. *Український історичний журнал*. 2015. № 3. С. 122–136.
36. Попик В. І. Біографіка : феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства : монографія. Київ: НБУВ, 2021. 450 с.
37. Про історико-культурну складову освітнього процесу рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 21 червня 2022 р. URL: <https://cutt.ly/ILa6Gae> (дата запити: 17.01.2023).
38. Проблеми соціального виховання в педагогічній теорії і практиці України (20-ті – середина 30-тих років XX століття): колективна монографія / авт. кол.: І. В. Албул, Н. М. Коляда, О. О. Кравченко та ін. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 206 с.
39. Резніченко І. Г. Педагогічно-просвітницька діяльність Олександра Русова (1847–1915 рр.) : монографія. К. : НВФ СлавутичДельфін, 2015. 173 с.
40. Репресовані освітяни Черкащини : іменний покажчик / уклад. В. М. Полехіна. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 104 с.
41. Розман І. Загальнотеоретичні поняття педагогічної біографістики. *Науковий журнал «ΛΟΓΟΣ. Мистецтво наукової думки»*. 2018. №1 (грудень). С. 111–112.
42. Святиться учителя ім'я / Нестругіна Л. М., Полехіна В. М.; Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2020. 431 с.
43. Сільська бібліотека (зібрання «метеликів») [першоджерела] / укладач О.О. Гоменюк. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. 388 с.

44. Смілянська А. Державна науково-педагогічна бібліотека зберігає спадщину Сухомлинського. *Голос України*. 2019. 8 листопада. URL: <http://www.golos.com.ua/article/323768>. (дата запити: 17.01.2023).
45. Соціальна робота та соціальна освіта. URL: srso@udpu.edu.ua.
46. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К. : А.П.Н., 2003. С. 36–46.
47. Сучасні моделі біографічних реконструкцій: Вісімнадцяті Біографічні читання. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5914> (дата запити: 17.01.2023).
48. Українки в історії / С. Андрусів [та ін.] ; ред. В. Борисенко. К.: Либідь, 2004. 326 с. (Коляда Н. М. Христина Алчевська. На освітянській ниві. С. 98–100).
49. Українська біографіка XXI століття: мозаїка контекстів і форм : колективна монографія / В.І. Попик, Г. А. Александрова, Л. І. Буряк, О. В. Бугаєва, Ю. В. Вернік, Н. І. Любовець, Н.П. Марченко, О. В. Плющик, І. І. Стамбол, В. В. Томозов. Київ: НБУВ, 2021. 251 с.
50. Українська біографістика. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5878> (дата запити: 17.01.2023).
51. Українська історико-педагогічна наука у дзеркалі тематики дисертаційних досліджень (1995–2014): хронологічно-тематичний показник закоординованих тем дисертаційних досліджень зі спеціальності 13.00.01 / автор проекту і наук. ред. Сухомлинська О. В. ; наук. конс. Побірченко Н. С. Умань : ФОП Жовтий, 2014. 357 с.
52. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн.: навч. посібник / за ред. О.В. Сухомлинської. К. : Либідь, 2005.
53. Хрестоматія педагогічного краєзнавства : навчальний посібник: у 2-х кн. / за заг. ред. Побірченко Н. С. Умань : ПП Жовтий О. О., 2012.
54. Центр педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування НАПН України та МОН України в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/наука/науково-дослідний-центр-педагогічно/> (дата запити: 26.01.2023).
55. Чишко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. К., 1996. 239 с.
56. Shtyk O. Beitrag von P. Petersen zur Entwicklung pädagogischer Ideen im modernen Deutschland. *Europäische Fachhochschule. European Applied Science*. # 1, Section «Pedagogy». Stuttgart, 2015. S. 61–62.

REFERENCES

- VII Vseukrainskyi naukovo-metodolohichniy seminar z istorii osvity «Pedahohichna biohrafika ta biohrafistyka v suchasnomu naukovo-informatsiinomu prostori» (20 travnia 2022 r.). Rezhym dostupu: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/Program_20_05_2022.pdf. (data zapytu: 16.01.2023) [in Ukrainian]
- Antolohiia pedahohichnoho kraieznavstva Cherkaskoho kraiu: Navchalnyi posibnyk / I. Albul, L. Badia, V. Boichenko, N. Koliada ta in. Uman, 2008. 344 s. [in Ukrainian]
- Berezivska L. D. Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho yak intehraty i poshyriuvach pedahohichnoho biohrafichnoho znannia. *Ukrainska biohrafistyka = Biographistica Ukrainica : zb. nauk. pr. / Nats. akad. nauk Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, In-t biohr. doslidzh.* Kyiv, 2015. № 12. S. 283–295. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2015_12_16. (data zapytu: 26.01.2023) [in Ukrainian]
- Veremiuk L. L. Psykholoho-pedahohichni osnovy «shkoly dii» V. A. Laia. *Porivnialno-pedahohichni studii*. 2011. № 1. S. 117–123.
- Viddil pedahohichnoho dzhereloznavstva ta biohrafistyky Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho. URL: <https://cutt.ly/5KIJiLh> (data zapytu: 26.01.2023) [in Ukrainian]
- Dytynstvo: radist piznannia (za ideiamy V. O. Sukhomlynskoho) : kol. monohrafiia / avt. kol.: T. D. Kochubei, N. V. Bezliudna, L. V. Tkachuk. Uman : VPTs «Vizavi», 2017. S. 4–92.
- Zhinky v istorii profesiinoyi sotsialnoyi roboty: vid KhIKh stolittia do sohoddennia: kolektyvna monohrafiia / T. V. Semyhina, N. M. Koliada, O. O. Kravchenko, T. D. Kochubei ta in. Uman : Vydavets «Sochinskyi M.M.», 2020. 316 s.
- Isachenko V. P. Pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Pavla Hnatovycha Zhytetskoho (1837–1911) : monohrafiia. Uman : FOP Zhovtyi, 2015. 252 s.
- Istoryko-pedahohichniy almanakh. URL: <http://ipa.udpu.edu.ua> (data zapytu: 16.01.2023) [in Ukrainian]

10. Kafedra sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. Naukovi temy kafedry. URL: <https://cutt.ly/XKUArOI> (data zapytu: 16.01.2023) [in Ukrainian]
11. Koliada N. M., Kravchenko O. O. Naukovo-doslidnyi tsentr pedahohichnoho kraieznavstva: 15 rokov diialnosti. Innovatyka u vykhovanni. 2022. Vyp. 15. S. 35–47.
12. Koliada N.M. Kraieznavstvo. Entsyklopediia osvity. 2-e vyd. K., 2020. S. 494.
13. Koliada N.M., Kravchenko O.O. Naukovo-doslidnyi tsentr pedahohichnoho kraieznavstva: 15 rokov diialnosti. Innovatyka u vykhovanni. 2022. Vyp. 15. S. 35–47. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/435> <https://doi.org/10.35619/iiu.v1i15.435> (data zapytu: 16.01.2023) [in Ukrainian]
14. Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy (2022). URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-djxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPe04gZ8/view> (data zapytu: 26.01.2023) [in Ukrainian]
15. Kochubei T. D. Ukrainska pedahohichna dumka druhoi polovyny XVIII-XIX stolittia kriz pryzmu vitchyznianskykh doslidzhen: monohrafiia. Uman : PP Zhovtyi O.O., 2012. 410 s.
16. Kravchenko O. Panteleimon Kulish. Zhyttia, viddane prosvitnytstvu: monohrafiia. Uman, 2009. 342 c.
17. Kryshko A. Yu. Vplyv idei Vilhelma fon Humboldta (1767– 1835) na movnu osvitu v Ukraini KhIKh – pochatku KhIKh stolittia : monohrafiia / A. Yu. Kryshko., N. M. Brit. Uman : FPO Zhovtyi O. O., 2015. 179 s.
18. Liashko S. M. Ukrainski biohrafichni dovidkovi vydannia: KhIKh–KhIKh st.: istorychni ta teoretykometodychni zasady. Zaporizhzhia, 2010. 286 s.
19. Malovidomi pershodzherela ukrainskoi pedahohiky (druha polovyna KhIKh–KhIKh st.) : khrestomatiia / uporiad.: L. D. Berezivska ta in. K. : Nauk. Svit, 2003. 418 s.
20. Matros O. O. Pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Ivana Vasylovycha Luchytskoho (1845–1918) : monohrafiia. Uman : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr VIZAVI, 2016. 200 s.
21. Melnykova O. M., Prosvitnytska ta upravlinska diialnist V. N. Karazina (1773–1842 rr.) : monohrafiia. Uman : VIZAVI, 2017. 224 s.
22. Morhai L. A. Hryhoriiv Nykyfor Yakovych (1883–1953 rr.): narysy z pedahohichnoi ta naukovo-prosvitnytskoi diialnosti: monohrafiia. Uman : «Sochinskyi M.M.», 2020. 228 s.
23. Narysy z istorii rozvytku novatorskykh navchalno-vykhovnykh zakladiv v Ukraini (KhIKh stolittia) : posibnyk / za red. O. V. Sukhomlynskoi, V. S. Kuryla ; avt. kol. : O. V. Sukhomlynska, V. S. Kurylo, N. P. Dichek, L. D. Berezivska, N. S. Pobirchenko, N. B. Antonets, L. S. Bondar, T. V. Filimonova, M. Ya. Antonets, T. I. Kulish, O. M. Shevchuk. Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2010. 444 s.
24. Naukovo-doslidnyi tsentr pedahohichnoho kraieznavstva podviinoho pidporiadkuvannia NAPN Ukrainy ta MON Ukrainy. Rezhym dostupu: <https://fspo.udpu.edu.ua/nauka/naukovo-doslidnyi-tsentr-pedahohichno/> (data zapytu: 16.01.2023) [in Ukrainian]
25. Naukovo-prosvitnytska diialnist V. P. Naumenka (1852–1919) [Tekst] : monohrafiia. Uman : PP Zhovtyi, 2010. 193 c.
26. Natsionalna spilka kraieznavtsiv Ukrainy (NSKU). URL: <http://nsku.org.ua> (data zapytu: 17.01.2023) [in Ukrainian]
27. Natsionalno-patriotychnyi tabir dlia studentskoi molodi «Dia». Fakultet sotsialno-psykhologichnoi osvity Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. URL: <https://cutt.ly/5KUTV9Q> (data zapytu: 16.01.2023) [in Ukrainian]
28. Oboznyi V. V. Kraieznavcha pidhotovka vchytelia: teoretychni i orhanizatsiino-praktychni aspekty /za red. prof. L. P. Vovk. K. : NPU im. M. P. Drahomanova, 2001. 254 s.
29. Onlain-proiekt «Pedahohy Ukrainy: pam'iataiemo, shanuiemo!» Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua/?news=31232> (data zapytu: 26.01.2023) [in Ukrainian]
30. Pedahohichne kraieznavstvo kriz pryzmu istoryko-kulturnykh yavysch ta protsesiv v Ukraini : kol. monohr. / I. Albul, I. Karpych, O. Kirdan [ta in.] ; [nauk. red. N. M. Koliada] ; MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. – Kyiv : FOP Yamchynskiy O.V., 2022. 332 s.
31. Pedahohichno-prosvitnytska diialnist hromadskykh orhanizatsii Ukrainy (druha polovyna KhIKh – pochatok KhIKh st.): kolektyvna monohrafiia / I. V. Albul, O. O. Homeniuk, N. M. Koliada ta in. Uman : FOP Zhovtyi, 2015. 212 s.
32. Pedahohichno-prosvitnytska diialnist hromadskykh orhanizatsii Ukrainy (druha polovyna KhIKh – pochatok KhIKh st.) : monohrafiia / avt. kol.: I. V. Albul, O. O. Homeniuk, O. D. Baldyniuk, ta in. Uman : FOP Zhovtyi, 2015. 417 s.

33. Pidvalna Yu. V. Prosvitnytska diialnist ta pedahohichni pohliady Oleksiia Oleksandrovycha Andriievskoho (1845–1902) : monohrafiia / Yu. V. Pidvalna. Uman : FOP Zhovtyi, 2015. 205 s.
34. Poliekhina V. M., Nestruhina L. M. Shkola i doli : monohrafiia / zah. red. N. S. Pobirchenko. K. : KViTs, 2010. 248 s.
35. Popyk V. I. Biography – biohrafika – biohafistyka – biobibliohrafiia: poniatiinyi arsenal istoryko-biohafichnykh doslidzhen. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2015. № 3. S. 122–136.
36. Popyk V. I. Biohrafika : fenomen kultury i nauky, informatsiinyi resurs suspilstva : monohrafiia. Kyiv: NBUV, 2021. 450 s.
37. Pro istoryko-kulturnu skladovu osvithnoho protsesu rishennia Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity vid 21 chervnia 2022 r. URL: <https://cutt.ly/ILa6Gae> (data zapytu: 17.01.2023) [in Ukrainian]
38. Problemy sotsialnoho vykhovannia v pedahohichnii teorii i praktytsi Ukrainy (20-ti – seredyna 30-tykh rokiv KhKh stolittia): kolektyvna monohrafiia / avt. kol.: I. V. Albul, N. M. Koliada, O. O. Kravchenko ta in. Uman : VPTs «Vizavi», 2017. 206 s.
39. Reznichenko I. H. Pedahohichno-prosvitnytska diialnist Oleksandra Rusova (1847–1915 rr.) : monohrafiia. K. : NVF SlavutykhDelfin, 2015. 173 s.
40. Represovani osvitiiany Cherkashchyny : imennyi pokazhchyk / uklad. V. M. Poliekhina. Uman : RVTs «Sofii», 2008. 104 s.
41. Rozman I. Zahalnoteoretychni poniattia pedahohichnoi biohafistyky. Naukovyi zhurnal «ΛΟΓΟΣ. Mystetstvo naukovoi dumky». 2018. №1 (hruden). S. 111–112. [in Ukrainian]
42. Sviatytsia uchytelia im'ia / Nestruhina L. M., Poliekhina V. M.; Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. Uman : Vizavi, 2020. 431 s.
43. Silska biblioteka (zibrannia «metelykiv») [pershodzherela] / ukladach O.O. Homeniuk. Uman : FOP Zhovtyi O.O., 2015. 388 s.
44. Smilianska A. Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka zberihaie spadshchynu Sukhomlynskoho. Holos Ukrainy. 2019. 8 lystopada. URL: <http://www.golos.com.ua/article/323768> (data zapytu: 17.01.2023) [in Ukrainian]
45. Sotsialna robota ta sotsialna osvita. URL: rsro@udpu.edu.ua (data zapytu: 16.01.2023) [in Ukrainian]
46. Sukhomlynska O. V. Personalii v istoryko-pedahohichnomu dyskursi. Istoryko-pedahohichnyi protses: novi pidkhody do zahalnykh problem. K. : A.P.N., 2003. C. 36–46.
51. Ukrainska istoryko-pedahohichna nauka u dzerkali tematyky dysertatsiinykh doslidzhen (1995–2014) : khronolohichno-tematychnyi pokazhchyk zakoordynovanykh tem dysertatsiinykh doslidzhen zi spetsialnosti 13.00.01 / avtor proektu i nauk. red. Sukhomlynska O. V. ; nauk. kons. Pobirchenko N. S. Uman : FOP Zhovtyi, 2014. 357 s.
52. Ukrainska pedahohika v personaliiakh: u 2 kn.: navch. posibnyk / za red. O.V. Sukhomlynskoii. K. : Lybid, 2005.
53. Khrestomatiia pedahohichnoho kraieznavstva : navchalnyi posibnyk: u 2-kh kn. / za zah. red. Pobirchenko N. S. Uman : PP Zhovtyi O. O., 2012.
54. Tsentр pedahohichnoho kraieznavstva podviinoho pidporiadkuvannia NAPN Ukrainy ta MON Ukrainy v Umanskomu derzhavnomu pedahohichnomu universyteti imeni Pavla Tychyny. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/nauka/naukovo-doslidnyi-tsentр-pedahohichno/> (data zapytu: 16.01.2023) [in Ukrainian]
55. Chyshko V.S. Biohafichna tradytsiia ta naukova biohrafiiia v istorii i suchasnosti Ukrainy. K., 1996. 239 s.
56. Shtyk O. Beitrag von P. Petersen zur Entwicklung pädagogischer Ideen im modernen Deutschland. Europäische Fachhochschule. European Applied Science. # 1, Section «Pedagogy». Stuttgart, 2015. S. 61–62.